

ÇİN HALK CUMHURİYETİNDE KALKINMA STRATEJİLERİ VE PLANLAMA

Ahmet ÖZTÜRK*

I. GİRİŞ

Günümüze kadar süregelen anamalcı (kapitalist) kalkınma modelinin temeli Adam Smith ve 19. yüzyıl İngilteresi tarafından atılmıştır. Adam Smith'in başlattığı ekonomik kalkınma yönteminden anamalcı ülkeler son iki yüzyılda değişen oranlarda sapmışlardır. Şöyleki, 1929 yılında başlayan ve 1934'lere kadar süren Dünya ekonomik bunalımından kurtulmak için Keynez'yen iktisat politikasını, 1974'lerde petrol şokunun yarattığı bunalımdan da kurtulmak için parasalcı iktisat politikasını uygulamaya koyduklarını görürüz.

Öte yandan Marx ve Sovyetler Birliği de toplumculuk (sosyalizm) ve toplumcu (sosyalist) kalkınma için Smith ve İngiltere'nin oynadığı rolün bir benzerini toplumcu ülkeler için oynamıştır. Anamalcı ülkeler nasıl Adam Smith ve İngiltere'nin başlattığı anamalcı kalkınma modelinden değişen oranlarda sapmışlarsa, çoğu toplumcu ülkeler de Marx'ın ve Sovyetlerin toplumcu kalkınma modelinden görece şekilde ayrılmışlardır.

Yeryüzündeki tüm ulusların kalkınmalarını belirli araçlar kullanarak üç alternatif ekonomik sistem modeli içinde gerçekleştirmeye çalıştıklarını görürüz. Birinci model *arı piyasa ekonomisidir*. Bu model de; 1- Kaynak ayırımı tüketicilerin tercihlerine göre yapılır yani kaynakların ayırımı hane halkınca yönetilir, 2- Ayırım süreci piyasa mekanizması içinde yapılır, 3- Tüketicilerin tercihlerine dayanan kaynak ayırımı karmasının uygulanma süreci maddi özendirmeye dayanır.

İkinci model *piyasa toplumculuğu* olarak bilinir. Bu model Polonya'lı iktisatçı Oskar Lange aittir. Modelde, 1- Tüm girişimler ve üretim araçları kamu mülkiyetindedir; 2- Plancıların tercihleri etkili; 3- Kaynakların gerçek ayırımı fiyat sistemine bırakıldığından plancıların kaynak ayırımı kararları piyasa mekanizması içinde uygulanır; 4- Bu uygulama halâ oldukça farklılaştırılmış ödüllere ve maddi özendirmelere dayanır¹. Fiyat planlama sistemi olarak görülen piyasa toplumculuğunda, plancıların yatırımları gerçekleştirecek yeterli tasarruf oranını belirlemeleri ve istenen gelir dağılımının nasıl olmasına karar vermeleri beklenir. Plancılar deneyimlerine ve veri-

* Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

1 R. Kerry Turner - C. Collis, The Economics of Planning, The Macmillan Press Ltd., London, 1977, s. 28.

len tüketici tercihlerine göre deneme ve yanılma süreci içinde yatırım ve gelir dağılımı amaçlarını elde etmek için faiz oranlarını ve vergileri belirlerler. Bu durumda planlar, amaçların elde edilmesinde bir yandan parasal ve mali yönetime güvenirken diğer yandan da fiyat mekanizmasına güvenmektedirler. Gerçek yaşamda bu sistem yaklaşık boyutlarda Yugoslavya'da uygulanmaktadır. Son yıllarda Macaristan ve Polonya'nın bu sisteme doğru yönelindikleri görülmektedir.

Üçüncü model *bürokratik kaynak-ayırımı* veya *kumanda ekonomi sistemidir*. Bu model tüketici tercihlerinden çok planlıların tercihlerine dayanır. Fiyat ve piyasa mekanizmasına güvenilmediğinden mal ve hizmetlerin ve üretim faktörlerinin ayırımı fiziki planlama ile yapılır². Planlılar, nihai tüketim ve sermaye mallarının ve hizmetlerin çok ayrıntılanmış listelerini hazırlarlar. Sonra bu listelenen nihai mal ve hizmetin üretimi için kendilerine sunulan teknolojik seçeneklere dayanarak gerekli olacak emek, sermaye, hammadde, arazi, çeşitli tekniksel hünerleri, yardımları ve yönetsel girdilerin miktarını belirlerler. İstenen nihai mal ve hizmetler listesinin üretim kararları kesin olan *tekniksel normlara* veya *teknik katsayılara* (işgücü-saat, birim faktör girdileri gibi) dayanır. Ayrıca listelenen mal ve hizmetlerin üretimi için gerekli olan nicel ve nitel faktör girdileri kumanda zinciri içinden geçen emirler ile üretim birimlerine dağıtılır.

1 Ekim 1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nin lideri Mao Zedong, ülkenin yoksulluktan kurtulması ve bir anlamda Çin'in kalkınmasında daha etkin olacağına inandığından bu üç modelden sonuncusunu seçmiştir. Mao ile birlikte her alanda planlama çalışmaları başlatılmıştır. Çin'de kaynak ayırımı bürokratik kumanda sistemi içinde yapıldığından fiziki ve fiyat planlamasına dayanan modeller kullanılmıştır.

Bu makalenin amacı, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarihten itibaren günümüze kadar izlediği ekonomik kalkınma stratejilerini ve planlama çalışmalarını kısaca açıklamak ve bunların kalkınmadaki etkilerini sergilemektir.

II. ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NDE EKONOMİK KALKINMA STRATEJİLERİ

Değişen iklime ve arazi yapısına, bol enerji kaynaklarına, kendine yeterli ve oldukça farklılaştırılmış üretim yapısına, yüksek okuma-yazma oranına ve disipline olmuş halka sahip olan Çin'in, 1949 yılından beri dört alternatif kalkınma stratejisini izlediğini görürüz. Bunlar, 1- Birinci Beş Yıllık Plan döneminde (1953-1957) izlenen Sovyet kalkınma stratejisi; 2- Büyük atılım stratejisi (1958-1960), 3- Tarım önceliği stratejisi (1961-1979), 4- Dörtlü modernleştirme stratejisi (1979-).

1- Sovyet Kalkınma Stratejisi

Sovyetler Birliği Birinci ve İkinci Beş Yıllık Planlar (1929-1933, 1934-1938) döneminde toplumcu planlama yöntemini başarılı bir şekilde uygulayarak ekonomide hızlı bir endüstrileşme, yüksek bir büyüme ve göze çarpan yapısal bir dönüşüm (değişim) elde etmiştir. Sovyetler Birliği'nin hızlı sanayileşme modelinde tarımsal yatırımlar en az düzeyde tutulurken endüstriyel yatırımlara, bilhassa ağır endüstriye

2 Alexander Eckstein, *China's Economic Revolution*, Cambridge University Press, Cambridge, 1977, s. 38.

öncelik tanınmıştır. Çin'in kalkınma çabalarının iki temel amacı olduğu söylenebilir; ağır sanayiye önem vererek endüstrileşme ve yoksulluğun kötü görünümünü yok etmek. İşte bu nedenle ve de Sovyetler Birliği'nin ekonomik kalkınmada elde ettiği başarı, Çin'i Sovyet kalkınma stratejisini seçmeye yöneltmiştir.

Sovyet kalkınma stratejisi yedi amaç içinde ele alınabilir: a) Yüksek bir ekonomik büyüme elde etmek, b) Endüstriyel ilerleme üzerinde özel yoğunlaşma, c) Ekonomik büyüme ve endüstrileşme modelinde ağır sanayiye yönelme, d) Bu ilk üç amacı elde etmek için yüksek tasarruf oranı ve yatırım, e) Tarımın maliyetinde sanayileşme (tarımın geliştirilmesini sanayinin geliştirilmesine bağlama), f) Tarım ve ekonominin diğer sektörlerinde kurumsal yapı değişimi, g) Endüstriyel üretim seçiminde sermaye yoğun yöntemlere yönelmedir.

Çin'in ekonomik kalkınması için hazırlanan Birinci Beş Yıllık Plan çatısı içinde tüm bu amaçlara yer verilmiştir. Yüksek büyüme oranlı ve ağır sanayi modeli çatısı içinde kalkınma, kuşkusuz yüksek bir yatırım oranının, dolayısı ile yüksek bir tasarruf oranının elde edilmesine bağlıdır. Bunun içinde ekonomide kurumsal bir değişime gidilmesinin gerekli olduğu planlar ve ekonomik politikayı yürütenler tarafından savunulmuştur. Aralık 1953'de tarımda kollektifleştirmeye başlanmış ve bu yıl da toplumca ekilen ve yönetilen arazi payı yüzde 0.6 iken 1956 yılında yüzde 90'a çıkmıştır. Ayrıca geleneksel sektör olarak adlandırılan küçük ölçekli işletmeler, el sanatları ve ilkel taşımada mülkiyet oranına baktığımızda 1953 yılında el sanatları kooperatifinin çalışan kişilere göre payı yüzde 3.9 iken, 1956'da yüzde 91.7'ye yükselmiştir. Özel kişilerin elindeki pay ise aynı yıllarda yüzde 96.1'den yüzde 8.3'e düşmüştür³.

1952'lere kadar geniş ölçekli endüstri (büyük sanayi) kuruluşlarında ve ticarete özel girişimin payı önemli yer tutarken 1955'lerin ortalarında girişilen kollektifleştirme ve millileştirme çabaları ile bu kuruluşların mülkiyeti kamu mülkiyetine ve ortak (kamu-özel) mülkiyete dönüşmüştür. Kamunun elindeki sanayi kuruluşlarında, 1953 yılında gayri safi çıktının yüzde 57.5'i üretilirken, devletin denetimindeki özel kuruluşlarda yüzde 22.8, ortak kuruluşlarda yüzde 5.7 ve denetim dışındaki özel kuruluşlarda ise yüzde 14'ü üretilmiştir. 1956 yılında büyük sanayi kuruluşlarında üretilen çıktının yüzde 67.5 kamu girişimlerince, yüzde 32.5'de ortak (kamu-özel) girişimlerince üretilmiştir. Ortak girişimlerdeki özel hissedarların kâr payı varlıklarının dönüş oranının ancak yüzde 3.5 kadardır. Kooperatifleşme ve millileştirme sonucunda geleneksel ve modern (büyük sanayi kuruluşları, modern taşıma, ticaret, bankacılık ve hizmet) sektörlerde planlamanın da etkisi ile üretim düzeyi artmıştır. 1952 yılında *gayri safi yurt içi hasıla* 73.8 milyar yuan (Çin para birimi) iken, 1957 yılında 100.8 milyar olmuş ve bu dönem arasında (1952-1957) yıllık ortalama büyüme oranı yüzde 6.4 olmuştur⁴.

Birinci Beş Yıllık Plan döneminde Çin, çoğu sermaye donanımını Sovyetler Birliği'nden satın almıştır. Birinci Beş Yıllık Plan döneminde Çin, Sovyet kalkınma stratejisini kullanarak rakamlar ile açıkladığımız gibi hızlı bir ekonomik büyüme ve

3 Kaynak: State Statistical Bureau, Ten Great Years, Peking, 1960, s. 36.

4 Alexander Eckstein, a.g.k., s. 223 ve s. 225'deki Tablo 6.6 ve Tablo 6.7'den alınmıştır.

endüstrileşmede etkin kazanımlar elde etmesine rağmen tarımdaki gelişme ise yavaş olmuştur.

2- Büyük Atılım Stratejisi

Birinci Beş Yıllık Planın sanayileşme politikası ekonomide, sunu (arz) darboğazları, hammadde kıtlıkları, tarım ve sanayi sektöründe çelişkili büyüme, kentsel beslenme güçlüğü, tekstil ve gıda endüstrisinde tarımsal girdi darboğazı gibi sorunlar yaratmıştır. Birinci Beş Yıllık Planın dayandığı hızlı sanayileşme stratejisi hızlı bir kentleşmeyi doğurmuş, 1952-1957 yılları arasında kentsel nüfus, yüzde 30 artarken, kırsal kesimin nüfusu ancak yüzde 9 artmıştır. Aynı zamanda üretim ve tüketim mallarının üretim artışlarındaki oransızlık, ekonomide enflasyonun yaratılmasında ve kentsel nüfusun yeterince beslenememesinde etkili olmuştur. Tekstil endüstrisinin genişlemesi pamuk üretiminin artışından daha fazla olduğundan tekstil fabrikalarının ham pamuk girdi ihtiyacı ancak dışalımla giderilmiş veya yeterli dışalım sağlanamadığında bu fabrikalar düşük kapasitede işletilmiştir.

Yukardaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Çin'in Sovyetler Birliği'nden ithal ettiği "toplumcu sanayileşme" stratejisi kendi koşullarına uymamıştır. Çin'de nüfusun yüzde 80-85'i kırsal kesimde yaşamaktadır. Bu nedenle Çin'in kalkınma stratejisi hafif ve ağır endüstri kadar tarım sektörünün gelişmesine de dayanmalıdır⁵. Çin liderleri doğrudan ithal edilen Sovyet kalkınma stratejisinden yakınmışlardır. Buna en canlı örnek olarak Mao'nun 1958 yılındaki bir konuşması gösterilebilir.

"Doğmatizm ekonomik, kültürel ve eğitsel çalışmalarda kendisini göstermiştir. Özellikle ekonomik çalışma doğmatizmi ağır endüstri, bankacılık ve planlamada ortaya çıkmıştır. Bu gibi konuları anlamadığımızdan ve bu konulardaki deneyimsizliğimiz yüzünden yapabildiğimiz sadece bilgisizce yabancı yöntemleri dışardan almak olmuştur. Bizim istatistik çalışmalarımız Sovyet çalışmalarının bir kopyası idi. Aynı kopyacılığı halk sağlığına da uyguladık. Sovyetlerde yayınlanan bir makalede kişi tavuk veya yumurta çorbası içmemesi gerektiğini yazdığından bu yana üç yıldan beri tavuk ve yumurta çorbası içmedim. Sonra bir makalede kişi bunların içilebileceğini yazdı. Bu makalenin yazdığı doğru veya hatalı olması önemli değil, önemli olan Çin'in tüm aynı şeyleri dinlemesi ve saygılıca uyması idi. Kısaca Sovyetler Birliği çok yukarıdaydı"⁶.

1950'lerin sonlarına doğru Çin plancıları ve politika yapımcıları tarımsal kalkınmayı hedef alan "tarımsal toplumculuğu" izleyerek Sovyet kalkınma stratejisinden ayrıldığını görmekteyiz. Tarım alanlarında özel mülkiyet kaldırılmış ve her iki sektör de (tarım ve sanayi) dengeli bir şekilde kendi ayakları üzerinde yürütülmek istemiştir. *Büyük atılım* stratejisinin temel amacı tarım ve sanayinin eşanlı olarak kalkınmasıdır. Tarım sektörünün gelişmesi, bir başka ifade ile tarım ürünlerinin artışı için gübre ve sulanan arazi miktarının artırılması gerekliydi. Bunun için yapılacak ilk iş, fazla işgücünü sermayeye dönüştürmektir. Açıkça beşeri sermaye Çin'in en önemli kalkınma kaynağıdır. Tarım sektöründe yapılacak büyük ölçekli yatırımlar,

5 Charles K. Wilber - Kenneth P. Jameson, "Socialism and Development", Socialist Models of Development, Pergamon Press, New York, 1981, s. 806.

6 Özgün Kaynak; "Talks at the Chengtu Conference", Mart 1958, Schram, Chairman Mao, s. 98, Alexander Eckstein, a.g.k., s. 55.

kırsal nüfusun beslenmesini, istihdam olanağını ve gelir dağılımını iyileştirerek yaşam standardını yükseltecektir. Tarıma önem veren, beşeri enerjinin serbestisine güvenen, daha yerinden yönetimli Çin kalkınma stratejisi öзде Sovyetler Birliği'nden farklıdır.

Büyük atılım yani "iki ayağı üzerinde yürüme" stratejisinde, modern ve geleneksel, büyük ölçekli ve küçük ölçekli işletmelerde emek yoğun ve sermaye yoğun yöntemlerin adım adım geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, 1- Eksik istihdam edilen fazla işgücünün yığınsal hareketliliği tarıma yönlendirilecek, 2- Kırsal kesimdeki fazla işgücü geniş ölçekli oldukça emek yoğun projelere (sulama alanları, sel kontrol kurumları) yönlendirilerek tarımın ürün artışı sağlanacaktı. Bu yöntem ile işgücünün sermayeye dönüşümü sağlandı. Kırsal alandaki fazla işgücü küçük ölçekli endüstriyel ürünlerin arttırılması için kullanıldı.

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi Çin ekonomisi genişçe iki sektöre (modern ve geleneksel) ayrılabilir. Modern sektörde geniş ölçekli ve sermaye yoğun üretim yöntemi, geleneksel sektörde küçük ölçekli ve daha emek yoğun üretim yöntemi kullanılır. Büyük Atılım döneminde, modern sektör ile geleneksel sektör arasındaki ara mal ve nihai mal alış veriş kısıtlanmıştır. Bu kısıtlama daha ziyade geleneksel sektöre getirilmiştir. Modern sektörün elindeki ara mal ve nihai malları geleneksel sektöre vermekten çok yurt dışına satması amaçlanmıştır. Yurt dışına satışlar ile elde edilen dövizler sermaye malları dışalığında ve daha fazla fabrika yapımında kullanılmıştır. Geleneksel sektör herhangi bir ödentü beklemeden modern sektöre tarımsal girdi ve gıda maddelerini vermiştir. Modern sektördeki büyüme, yığınsal işgücü hareketliliğini ve tarımsal verimi arttıracakı düşünöldü. Gerçekten Büyük Atılım stratejisi tarımsal çiftlik üretimini arttırdığı gibi tüketim mallarının büyüme oranını da hızlandırmıştır. Fakat yığın endüstriyel gelişme çok büyük maliyetlerde gerçekleştiği gibi ürün kalitesi de bozulmuştur.

Büyük Atılım döneminde ekonomik büyüme (1952-59) 1952 yılı fiyatlarına göre yıllık ortalama yüzde 10.5 olmuş ve 1958 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 138.4 milyar yuan ve 1959 yılında 148.5 milyar yuana ulaşmıştır. Bu demektir ki, 1957 ve 1959 yılları arasında Gayri Safi Yurtiçi Hasıla yüzde 20'nin üstünde artmıştır. Ayrıca bu dönemde küçük ölçekli endüstrilere, el sanatlarına ve kırsal endüstrilere önem verilmiştir.

3- Tarım Önceliği Stratejisi

1958 yılında ekonomide bol ürün alınmasından sonra birkaç yıl süren kötü iklim koşulları nedeniyle 1959, 1960 ve 1961 yıllarında tarımdan düşük verim elde edildi. Bu durumu tamamen iklim koşullarına bağlamak kanımızca hatalı olacaktır. Bunda, Büyük Atılım stratejisinin uygulanasındaki örgütsel, tekniksel ve planlama hatalarının da payı vardı. Sonuçta 1959 yılının sonlarında tarımsal çıktı azalmış ve 1960 yılında ekonomi bir bunalıma girmiştir. Tarımsal üretimdeki düşüş endüstriye, bilhassa tüketim malları imalatına hammadde kıtlığı yüzünden etkisi çok olmuştur. 1960 sonbaharında Sovyetler tüm teknisyenlerini ve danışmanlarını çekmişler; bu da Çin'de yatırım malları sektörünün gerilemesi demektir. Tarımsal üretimin ve tüketim malları üretiminin düşüşü Çin'in yatırım malları dışalımını olumsuz yönde etkilemiştir. Aynı zamanda 1961'lerin başında Çin dışarıdan büyük ölçekte tahıl ürünleri satın almıştır.

1961 ve 1962'lerde başbakan Cho-En-Lai'nin Ulusal Halk Kurultayındaki konuşması ile Çin'in kalkınma stratejisinde değişimler oldu. Yeni kalkınma stratejisinde tarım temel sektör ve endüstride tarıma kılavuzluk eden sektör durumundadır. Planlama ve yatırım önceliği tarıma verilmiştir. Bir anlamda birinci derecede öncelik tarıma, ikinci derecede öncelik tüketim malları endüstrisine, üçüncü derecede öncelik yani son sıra yatırım mallarına verilmiştir. Bu yeni kalkınma stratejisi, 1960'lara kadar süren politikanın tam tersi oldu. Çünkü, 1960'lara kadar yatırım malları endüstrisine birinci sırada, tüketim malları imalatına ikinci sırada, tarım sektörüne de son sırada resmi öncelikler verilmişti. Bu yeni kalkınma politikası, üretim planı, halkın kendi içindeki yönetim, gelir dağılımı yönetimi, tarımsal vergilendirme kolaylığı, fiyatların tarım ürünleri lehinde geliştirilmesi gibi ek ölçülerle desteklenmiştir. Bunların yanında daha önemlisi kimyasal gübre üretimi ve dışalımını arttırdı ve endüstriyel ürünler tarımın önceliğinde geliştirildi. Tarımı iyileştirmek için 1962'de başlayan küçük güç sulama tulumaları kırsal alanlarda kuruldu ve daha fazla elektrik gücü kırsal kesime ayrıldı.

Bu içerilen yeni kalkınma yaklaşımı tarımda tekniksel dönüşüm sağlamıştır. Tarımsal çıktıda biran önce artışların sağlanması için endüstriyel girdiler hava koşullarının daha uygun olduğu verimli tarımsal alanlarda yoğunlaştırıldı. Güney ve Orta Çin'de devlet pirinç yetiştirme alanlarına en yüksek yatırım önceliği vermiştir. Bu hızlı teknolojik değişime Çin'in ekilebilen arazisinin yüzde 20'sini içine almıştır.

"Tarım önceliği" stratejisi başlıca üç tamamlayıcı kavrama dayanmaktadır. Birincisi, tarıma önemli girdileri sağlaması için endüstri sektörünü planlama öncülüğünde yeniden düzenlemedir. İkincisi, Büyük Atılım dönemine ve Birinci Beş Yıllık Planın son yıllarına göre geçici olarak yatırım oranında azaltıma gidilmesidir. Üçüncüsü, sistemin tarım dışı sektöründe olduğu gibi tarımda çalışanları ve çiftçileri güdülemek için maddi özendirmelere ve ödüllere daha fazla önem verilmesidir. Bunların yanında, ekonominin farklı kesimleri ve yerleşim merkezleri arasında mal ve üretim faktörlerinin ayırımında fiyat ve ücret mekanizmasının önemi belirlenmiştir. Çin Batı'nın yozlaşmış yığın tüketim etkisinden ve buna benzer Sovyet saptırımcılığından (revizyonizm) toplumu kurtaracak "yeni ahlak" düzenini yerleştirmek istedi. Çin, tarımı geliştirerek, kendine güvenle, bağımsızca ve hünlerle kendi ayakları üzerinde kalkınacaktı.

Tarım önceliği döneminde Çin'de kültür devrimi 1960'ların sonlarında gerçekleşmiştir. Kültür devrimi ekonomik harekettten ziyade politik ve ideolojik harekettir. Bu nedenle ekonomik alanda başarılı olunamamış, endüstriyel üretimde, dışarıda, dışarıda azalmalar ve ulaşım sektöründe düzensizlikler olmuştur. Kültür devrimi ancak 1969 yılına kadar devam etmiş ve 1968, 1969 yıllarında tarım üretimi yine düşmüştür. 1967 yılında 230 milyon ton olan tahıl üretimi 1968'de 215 ve 1969 yılında 220 milyon ton olmuştur⁷.

Tarım önceliği döneminde, pamuk üretimi, sulanan arazi alanı, kimyasal gübre sunusu, elektrik üretimi ve tarım aletleri üretimi göze çarparak şekilde artmıştır. Bu artışlar şüphesiz endüstride de yapısal değişimler getirmiştir. 1952-1974 yılları arasında Çin endüstrisindeki yapısal değişmeyi aşağıdaki tablodan gözleyebiliriz.

7 Alexander Eckstein, a.g.k., s. 210, Tablo 6.2.

Tablo: 1

Çin Endüstrisinde Yapısal Değişmeler, 1952-1974 (1952 Fiyatlarına Göre)

Kesim	1952	1957	1965	1970	1974
Toplam endüstriyel üretim	100	100	100	100	100
Üretim malları	35	48	53	55	62
Tüketim malları	65	52	47	45	38

Özgün Kaynak: R.M. Field, "Civilian Industrial Production in the People's Republic of China, 1949-74" in China: A Reassessment of the Economy, Joint Economic Committee, U.S. Congress, 1975. Table B-4 ve B-7, s. 168-170.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 1970 yılında 210 milyar yuan, 1974 yılında ise 272,9 milyar yuan olmuş ve kişi başına düşen gelir ise 1970 yılında 260 yuan ve 1974 yılında 310 yuandır. 1974 yılındaki kişi başına düşen geliri cari A.B.D. dolarına göre hesaplırsanız bu rakam 190 dolardır⁸.

4- Dörtlü Modernleşme Stratejisi

Düşük gelirli gelişen ülkeler sınıflandırımında yer alan Çin'in kişi başına düşen ulusal gelir artışı yıllık ortalama 1957'den 1979 yılına kadar yüzde 2.7 olmuştur. Bu rakam düşük gelirli ülkelerin ortalamalarından daha yüksektir⁹.

1979'dan sonra hükümet, ekonomik planlama sisteminde ve yönetimde geniş aralıklı ekonomik reformları başlattı. Bu reformların çoğu fiziki ve finansal kaynakların etkin kullanımı ile istem ve sunu arasında daha iyi uyum sağlama amacına yöneliktir. Tüketim malları üretimine yüksek öncelik verilmiş ve hükümet bütçe harcamalarında yatırımın payını azaltırken tüketimin payını arttırmış, konut, eğitim, sağlık, tarım ve hafif endüstride daha çok harcamalar yapmıştır. Tarımsal üretim, hafif endüstri çıktıları ve kişi başına düşen tüketim aniden yükselmiştir.

"Yeniden düzenleme, modernleştirme, bütünleştirme ve gelişme" kavramlarına dayanan yeni politika, Çin'de çok sayıda değişmelere neden olmuştur. Bu değişmeler; dış dünyaya daha çok açılma, endüstride daha fazla kârı temel ölçüt alan eşgüdüm, daha az bölgesel kendine yeterlilik ve maddi olmayan özendirilmelerin daha az kullanımı gibi. 1980'lerde başlatılan yeni ekonomik kalkınma stratejisinin hemen başarılı olmasını beklemek büyük yanılgı olacaktır. 1979 ve 1980'lerde büyük miktarda planlanmayan bütçe açıkları meydana geldi. Fiyat denetim sistemi tarafından kısmen durdurulmasına rağmen enflasyon iki kat arttı. 1981 yılının başında ise fiyat denetimleri sıklaştırıldı ve yeniden bazı merkezi ekonomik karar vermelerle ekonomi tekrar kararlılığa kavuşturuldu¹⁰.

1979 yılında başlatılan yeni kalkınma politikası gelecek beş yıl içinde, Çin'in yatırım ihtiyacı karşılanacak, ulaşım, altyapı genişletilecek, enerji ve ham materyal üretim endüstrisi modernleştirilecekti. Dörtlü modernleştirme diye adlandırılan tarım, sanayi, savunma, bilim ve teknolojiyi geliştirme ve modernleştirme çalışmaları yoğunluk kazanacaktır.

8 A.g.k., s. 227.

9 World Bank Annual Report 1981, s. 47.

10 A.g.k., s. 48.

1983 yılında endüstride yıllık büyüme oranı yüzde 10.5, tarımda yüzde 9.5'dur¹¹. Bu gelişmeler 1979 yılında başlatılan yapısal düzenleme yani dörtlü modernleştirme stratejisini yansıtmaktadır. Çin'in amacı Gayri Safi Yurtiçi Hasılda tüketimin payını arttırmak ve tarımı geliştirerek halkın yaşam standardını yükseltmektir. Aynı zamanda ağır endüstriye yapılan yatırım payının artması ile bu endüstrinin 1982 ve 1983 yılları çıktısında yüksek büyüme elde edilmiştir. İmalat ürünlerinin ve tarımsal ürünlerin dışsatımları devam ederken yatırımlardaki azalmalar nedeniyle ve de dışalımındaki sıkılaştırıcı denetimler ile 1982 yılında dışalım hızla düşmüştür. 1983 yılında dış ticaret fazlası 800 milyon A.B.D. doları olmuştur¹².

Çin'in 1980 yılında Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 284 milyar dolar ve kişi başına düşen ulusal geliri ise 290 dolardır. 1982 yılında ise kişi başına düşen ulusal geliri 310 A.B.D. dolarıdır. Ortalama yıllık Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki büyümeler 1973-1979 arası yüzde 5.7, 1980'de yüzde 6.1, 1981'de yüzde 4.8, 1982'de yüzde 7.4 ve 1983'de yüzde 9 olmuştur.

Çin'de arazi verimliliği son otuz yılda artmasına rağmen Japonya'nın oldukça gerisinde kalmıştır. Çin tarım sektöründe emek verimliliği oldukça düşüktür. Hatta, 1978 yılında tarımdaki emek verimliliği sanayiye göre 7.7 kat daha düşük olmuştur¹³.

III. ÇİN HALK CUMHURİYETİNDE PLANLAMA

Herhangi bir ekonomik sistemin temel görevi karar verenlerin tercihlerini, deneyimlerini ve bilgilerini istenen özel mal ve hizmetler karmasına dönüştürmektir. Bu da neyin nasıl ve ne miktarda üretileceği ile üretilen mal ve hizmetlerin kimlere dağıtılacağı konusunda, bir karar mekanizmasını gerektirir. Ekonomik sistemler kararların nasıl ve kimlerce alınacağı ve de alınan kararların nasıl yürütüleceği terimlerinde ayrılır.

Endüstrileşme bir zorunluluk olarak her alanda planlamayı gerektirir. Daha önceleri de açıkladığımız gibi, hızla endüstrileşmek amacıyla Çin, İlk Beş Yıllık Planı Sovyetlerden uyarlamıştır. 1 Ocak 1953 yılında başlatılması gereken bu plan, 1955 yılının ortasına kadar yıllık planlara dayandırılarak işletildi. Beş Yıllık Planın bu tarihe kadar uygulanmaması üç nedene bağlanabilir¹⁴. Birincisi, Çin ekonomisi ayrıntılanmış kapsamlı bir planlama için istatistik bilgilerinin yetersizliği yüzünden hazır değildi. İkincisi, 1953'lerde, diğer sektörlerde olduğu gibi Çin endüstrisinin büyük kısmı özel sektörün elindeydi. Özel sektör planlama için gerekli olan güvenilir standart muhasebe verilerini sağlamaktan çok uzaktaydı. Üçüncüsü, uzun dönemli endüstrileşme Çin'in içinde bulunduğu ekonomik koşullar nedeniyle ancak Sovyet yardımı ile gerçekleşebilirdi. İşte bu nedenlerden dolayı Birinci Beş Yıllık Planın ekonomide ancak 2.5 yıllık (1955 ortası ile 1957) bir etkisi olmuştur.

11 World Development Report, 1984, s. 92.

12 A.g.k., s. 96.

13 Michael Ellman, "Agricultural Productivity under Socialism", Socialist Models of Development, a.g.k., s. 979.

14 Alexander Eckstein, a.g.k., s. 198.

Çin'in 1950'lerdeki endüstriyel durumu 1900'lerin Rusya'sını andırmaktaydı¹⁵. Sovyetler, Çin'in sanayileşmesi için 1950 yılında aralarındaki antlaşmaya göre beş yıl süre ile 60 milyon dolarlık ekonomik yardım yapmayı kabul etmiştir. Bu mali yardıma ek olarak Sovyetler Birliği'nden Çin'e binlerce teknisyen ve mühendis gelmiştir. Sovyet kredisi ve teknik yardımıyla Birinci Beş Yıllık Planda yer verilen 211 yeni proje veya mevcutların yenileme projesi ele alınmıştır. Bu projeler Çin'in endüstrileşmesinde kilit önemi taşımışlardır¹⁶. Ekonomide hızlı sanayileşmeyi sağlaması için, demir çelik, çimento, madencilik, elektrik, petrol, kimyasal ve mühendislik endüstrilerine çok önem verilmiştir. Ayrıca Birinci Beş Yıllık Plan çatısı içinde bu endüstriler kurulurken, endüstrilerin hammadde kaynaklarına ve pazara yakınlığı, ulusal savunmayı güçlendirici olması, bölgesel gelişmişlik dengesizliğini ve gelir dengesizliğini azaltıcı etkisi, istihdam ve kaynakları modernleştirici olması gibi dört temel ölçüt ele alınmıştır. Bu plan döneminde sermaye mallarının dış alımı tarımsal ürünlerin dış satımı ile karşılanmıştır.

İkinci Beş Yıllık Plan (1958-1962), Büyük Atılım ve 1960'lardaki büyük bunalımın karmaşası içinde hedeflediği uzun dönemli tasarımlar gerçekleşmemiştir. Bu plan kısa dönemli ihtiyaçların giderilmesi yönünde uygulandı. 1963 ve 1965 yılları arasında plan hazırlanmadı. Ayrıca Çin, az çok Sovyet modeline benzeyen kapsamlı ve bağımsız endüstrileşme modeli yaratmayı amaçlamaktaydı. Fakat Sovyetler kendi öncülüklerinde toplumcu dünyanın bütünleşmesinden yana olduklarından, yaptıkları yardımlarla ve ticaret ilişkilerinde Çin'in kendisine daha bağımlı kalmasını istiyordu. Sonunda daha önce de değindiğimiz gibi 1960'larda Çin, Sovyet ilişkileri bozuldu ve 1960'ların ortasında, Rus teknisyenleri Çin'den ayrıldı.

Üç yıl aradan sonra 1966-1970 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Plan hazırlandı ve bu planın ilk yılında Kültür Devrimi başlatıldı. Kültür Devrimi ekonominin kentsel kesiminde önemli derecede bozulmaya neden olduğundan planın orta dönemli hedeflerine bu dönem içinde ulaşamadı. Dördüncü Beş Yıllık Plan (1971-1975) dönemi için hazırlanmıştır. Ocak 1975'de Başbakan Chou-En Lai'nin Dördüncü Halk Kurultayındaki raporunda belirtildiğine göre Üçüncü Beş Yıllık Plandan bu yana, Çin'in ekonomik kalkınması iki aşamada yönlendirilmiştir. Birinci aşama, 1980'den önce 15 yıl içinde bağımsız ve kapsamlı endüstrileşmeyi sağlayacak ekonomik sistemi kurmaktır. İkinci aşama, tarım, endüstri, ulusal savunma, bilim ve teknolojiyi bu yüzyılın sonuna kadar kapsamlı şekilde modernleştirmektir. Böylece Çin ekonomisinin dünya ülkeleri arasında ilk sıralarda yer alması hedeflenmiştir. Bu amaç doğrultusunda devlet uzun dönem on yıllık planları, orta dönem beş yıllık planları ve yıllık planları hazırlayacaktır¹⁷.

Chou'nun raporundan da anlaşılacağı üzere Dördüncü Beş Yıllık Planı, Beşinci Beş Yıllık (1976-1980) ve Altıncı Beş Yıllık (1981-1985) planlar izleyecektir. Aynı zamanda bu beş yıllık planlar uzun dönemli görüğe (perspektif) yani on yıllık, onbeş yıllık planların dilimlerini teşkil edecektir. Görüğe planları Çin'in planlama

15 John K. Fairbank, Çağdaş Çin'in Temelleri (1840-1950), Çev.: Ünsel Oskay, Doğan Yayınevi, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s. 376.

16 A.g.k., s. 358.

17 Alexander Eckstein, a.g.k., s. 111.

uygulamalarında yeni değildir. Daha önce yani 1956 yılında, Tarımsal Kalkınma ve Bilimsel Gelişme için on iki yıllık (1956-1967) dönemi kapsayan plan hazırlanmıştır. Öte yandan, bir ülkenin eğitim, işgücü, bilimsel gelişme ve araştırma çalışmaları, elektrik üretimi gibi faaliyetlerinin planlanması uzun dönemli planları gerektirir. Fakat Çin'de daha çok yıllık ve beş yıllık planlar işleme konmuştur.

Çin'de planların hazırlanmasında "denge yöntemi" kullanılır. Denge yöntemi, ekonominin çeşitli kesimleri arasındaki gerçek oransal ilişkileri doğru biçimde belirlemektedir. Denge yöntemi aynı zamanda ülkenin maddi, beşeri ve mali kaynaklarını en etkin biçimde kullanımını ve tasarrufunu kolaylaştırır. Ekonomik planların, sosyal üretimi tümüyle yansıtmaları için materyal (fiziksel) oranlar, değer oranları ve emek oranları belirlenir ve sonra da materyal denge tabloları, para denge tabloları ve emek denge tabloları hazırlanır¹⁸.

Materyal denge tabloları ihtiyaçlar ve kaynaklar bölümü olarak ikiye ayrılır ve bu tablolar endüstriyel ve tarımsal üretim planları, ulaşım planları, sermaye malları üretim planı, maddi kaynaklar ve teknoloji sunu planları ile pazarlanan üretimin dolaşım planlarının hazırlanmasında kullanılır.

Para denge tabloları, ulusal gelir ve kaynaklar ile devletin mali gelirlerinin dağılımı arasındaki denge ilişkilerini gösterir. Para denge tabloları içinde halkın parasal gelir ve harcamalarının denge tablosu, devlet bütçesi, sektörel mali planlar, Devlet Bankası'nın kredi ve ödünç planı ve Devlet Bankası'nın nakit giriş ve çıkış planları yer alır.

Emek denge tabloları, işgücü kaynaklarını ve bunların oransal dağılımını belirler ve nicel emek planlarının hazırlanmasında temeldirler. Emek planları hazırlanırken önce ulusal ekonomi için emek denge tabloları, sektörel emek denge tabloları, bölgesel emek denge tabloları, kolektif çiftlik emek denge tabloları ve hünarlı işçi ile uzmanlaşmış kadro denge planları hazırlanır. Bütün bunlardan çıkan sonuç Çin Halk Cumhuriyeti'nde her alanda (üretim, işgücü, fiyat, yatırım) planlar hazırlanmakta ve uygulanmaktadır.

Sonuç olarak makalemizde, çok ayrıntıya kaçınılmadan Çin Halk Cumhuriyeti'nin izlediği kalkınma stratejileri, planlama çalışmaları ve ekonomik gelişmesi ile ilgili bilgiler açıklanmaya çalışılmış ve okuyucuların yararlanmasına sunulmuştur.

18 Nicholas R. Lardy, Chinese Economic Planning, M.E. Sharpe Inc, Dawson, 1977, s. 5.